

İLÂHİYAT
ALANINDA
ULUSLARARASI
AKADEMİK
ÇALIŞMALAR

Haziran 2024

EDİTÖR

DOÇ. DR. ARSLAN KARAOĞLAN

 SERÜVEN
YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi
Birinci Basım / First Edition • © Haziran 2024
ISBN • 978-625-6319-60-8

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not
be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA
Telefon / Phone: 05437675765
web: www.seruvenyayinevi.com
e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

İLÂHİYAT ALANINDA ULUSLARARASI AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Haziran 2024

Editör

Doç. Dr. Arslan Karaoğlan

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

HZ. PEYGAMBER VE KUR'ÂN

Yakup UZUN..... 1

Bölüm 2

İNTİHAR EĞİLİMİ OLAN ERGENLERDE ANLAM ARAYIŞI VE DİN

Ilyas PÜR 29

Bölüm 3

KUR'AN'A GÖRE SOSYO-EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

Maşallah TURAN 43

Bölüm 4

DİNİ OBSESYONLARIN TANRI İLE OLAN İLİŞKİLERİ DÜZENLEMEDEKİ ROLÜNÜN MANEVİ DANIŞMANLIKTA GÖRÜNÜR OLMASI

Yasemin ANGIN 55

Bölüm 5

ARAP DİLİNDE AYNI KÖKTEN GELEN SÜLÂSÎ FİİLLERİN ANLAM FARKLILIKLARI

Bünyamin ARVASI 71

Bölüm 6

HZ. ÖMER DÖNEMİNDE KADININ KONUMU

Mehmet Nadir ÖZDEMİR, Zehra ATA 95

Bölüm 6

HZ. ÖMER DÖNEMİNDE KADININ KONUMU*

Mehmet Nadir ÖZDEMİR¹

Zehra ATA²

---

1 *Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projesi kapsamında desteklenmiştir. TÜBİTAK'a desteklerinden ötürü teşekkür ederiz.

Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, mehmetnadir72@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1445-7541

2 Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 3. Sınıf Öğrencisi, zehraata1514@gmail.com, ORCID: 0009-0000-2553-9609

Giriş

Bu çalışma, Hz. Ömer döneminde kadının toplumsal konumunu anlamaya yönelik bir araştırmadır. İslam Tarihinde Hz. Ömer'in halifelik dönemi, adalet, eşitlik ve toplumsal düzen konularında getirdiği yeniliklerle bilinir. Bu çalışma, esasen kadın konusunun çok yönlü incelendiği günümüz dünyasına İslam Tarihinin erken döneminden bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu dönemdeki kadınların toplumsal hayata etkileri, kadınların eğitim, iş yaşamı, aile hayatı, siyasi katılım ve diğer toplumsal alanlardaki deneyimlerini anlamak da amaçlarımızdandır. Kadınların İslam nazarındaki yeri ve öneminden öte bu araştırma ilk halifelerden, İslam dünyasında büyük değişim ve uygulamaların öncüsü, aynı zamanda bir müctehid sahâbi olan Hz. Ömer dönemindeki kadın uygulamalarına tarih perspektifinden bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Hz. Peygamber sonrası dönemin sancıları içinde İkinci halife Hz. Ömer'in çözüm odaklı yönetim anlayışı toplumsal hayata ve kadınlara da yansımıştır. Araştırmamız toplumların değerleri, normları ve algıları, zaman içinde farklı etkilerle şekillendiği gerçeğinden hareketle İslam tarihinin erken döneminde Müslüman toplumdaki kadına bakış konusundaki devam eden güncel tartışmalara tarih ilminin imkânları çerçevesinde bir katkı sunmaktadır. Hz. Ömer'in yönetimi altında gerçekleşen değişiklikler, toplumun farklı alanlarında etkisini göstermiştir. Bu alanlardan biri de kadın algısı ve kadının toplumsal hayata yansımalarıdır.

Kadının rolü, statüsü ve hakları, Hz. Ömer dönemindeki politika ve uygulamalar tarafından belirlenmiş ve etkilenmiştir. Araştırma sürecimiz, titizlikle seçilen kaynakları incelemeyi, tarihi belgeleri çözümlenmeyi ve sosyal bilimler metodolojisine uygun bir şekilde verileri analiz etmeyi içermektedir. Bu bağlamda, çalışmamızın bilimsel niteliğini güçlendirmek adına özenle seçilen yöntem ve yaklaşımlarla hareket ettiğimizi belirtmek isteriz.

Hz. Ömer Dönemi'nde kadınların eğitimine nasıl yaklaşılmıştır ve bu dönemde kadınların eğitim fırsatları nasıl değişmiştir? Kadınların iş hayatına katılımı ve ekonomik bağımsızlık durumu Hz. Ömer Dönemi'nde nasıl şekillenmiştir? Aile hayatında kadınların rolü ve hakları bu dönemde nasıl tanımlanmıştır? Hz. Ömer Dönemi'nde kadınların siyasi katılımı ve liderlik rolleri nelerdir? Kadınlara yönelik toplumsal sınırlamalar ve ayrımcılığın belirlenmesi için Hz. Ömer Dönemi'nde hangi uygulamaların olduğu tespit edilebilir? gibi ilk Müslümanların kadına bakışları konusundaki çağdaş tartışmalara cevap olabilecek sonuçları ortaya koymaktayız. Araştırmamız Hz. Ömer dönemindeki gelişmelerin genel İslam toplumunun kadınlarına etkisini değerlendirmeye dair Hz. Ömer dönemindeki kadın algısının toplumsal hayata yansımalarını analiz ederek, kadın hakları konusunda farkındalık yaratmayı hedefler. Araştırmanın yöntemi, hem yazılı kaynaklar hem de tarihî verilerin analizine dayanan karşılaştırmalı bir araştırma olmuştur.

1. İslam Öncesi Arap Toplumunda Kadın

Cahiliye dönemi de denilen İslam öncesi Arap toplumunda genel anlamda kadının geri planda olduğu bilinmektedir. Bu durumun temel gerekçeleri olarak iklim şartları ve iktisadi şartlar öne sürülebilir. Bu durum erkeği etkin bir aktör olarak ortaya çıkarmış görünmektedir. Bu dönemde erkeklerin çok sayıda kadınla evlenmesi yadırganmamış, boşanma soylu bir aileye mensup kadınlar dışında erkeğe ait bir hak olarak görülmüştür.

Kadınların hayatındaki en önemli aşama İslam dinini kabul etmeleriyle başlamıştır. O dönemdeki kadınlar ailelerinden ve çevrelerinden gördükleri onca eziyete rağmen Hz. Peygamber'e biat etmişlerdir. Müslüman kadınlar, İslam'ı yaşama mücadelesinde erkeklerle ortak kaderi paylaşmışlar hem Habeşistan'a hem Medine'ye yapılan hicretlere katılmışlardır. Cahiliye döneminden farklı olarak Müslüman olan kadınlar sokağa çıkarken giyim kuşamlarında değişikliğe gitmişlerdir.

İslam öncesi dönemde kadının konumu ile ilgili naklettiğimiz tarihi rivayetler, yeni dinin başarısını övmek için eskiyi en kötü yönleriyle göstermek için genelleştirilmiştir. Kız çocuklarının doğar doğmaz öldürülmesinin sadece toplumun belirli bir grubu tarafından gerçekleştirildiğini düşünmek daha uygun olur. Ancak son araştırmalar, M. VII. yüzyıl Hicaz'ında kadın-erkek nüfus oranlarının yaklaşık eşit olduğunu gösteriyor. Ek olarak, her erkeğin birden fazla kadınla evli olduğu varsayıldığında, kadın nüfusunun kaynağı belirsizdir.

Öte yandan, Hz. Hatice'nin toplumdaki saygınlığı, Hz. Aişe'nin danışmanlık rolü, Hind'in mücadelesi ve diğer güçlü kadınların varlığı, Cähiliye döneminin kadın sistemine karşı çıkışlarını yansıtır. Bu kadınlar, o dönemin normlarına meydan okuyarak aktif bir rol üstlenmiştir. Cahiliye döneminde nadir de olsa kadınların da okuma yazma bildiği rivayetlerle anlaşılmaktadır. Cahiliye döneminin kültürel merkezi, Kâbe duvarına asılan şiiirlerdir ve şairler toplumun önde gelenleri olarak kabul edilir.

İslam'ın yayılmasıyla birlikte kadınların toplumsal ve hukuki statüsünde önemli değişimler yaşanmıştır. İslam'ın öğretileriyle birlikte kadınlar, toplum içinde daha etkin roller üstlenmiş ve bilgiye erişimleri artmıştır. Hz. Hafsa gibi kadınlar, İslam'ın öğretilerini yayma ve toplumu eğitime konusunda önemli rol modelleri olmuştur. Bu durum, İslam'ın kadın hakları ve toplumsal cinsiyet rollerine getirdiği yenilikleri yansıtmaktadır. Getirilen haklardan bir diğeri de ilk Müslüman kadınların kazanımlarından biri olarak kabul edilen biat, kadınların kendi liderlerini ve dinî liderlerini seçmelerine izin verilmesi, kabile asabiyetinden bağımsız olarak kendi dinlerini seçmelerine izin verilmesi ve özgür iradelerini kullanmaları anlamına gelmektedir. Kadınların Hz. Peygamber'e biat etmeleri, tamamen kendi iradeleriyle yapılmıştır. Bu süreç, kadınların toplumda daha etkin bir konuma yükseldiği ve cinsiyet ayrımı olmadan sorumluluklar üstlendiği bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir.

Müslüman kadınlar, geleneksel cinsiyet normlarına meydan okuyarak İslam'ın öğretilerini yaşamışlardır. Taciz gibi durumlarda kadının savunma hakkının tanınması, toplumsal cinsiyet dinamikleri açısından önemli bir devrim niteliği taşımaktadır. İslam'ın gelmesiyle birlikte, kadınlar toplumda daha görünür hale gelmiş ve kadınların toplumsal yaşamda daha aktif bir şekilde yer almalarına yol açmıştır.

2. Hz. Ömer döneminde kadın

Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Müslüman toplumu, Hz. Ömer'in yönetiminde önemli değişiklikler yaşamıştır. Kadınların toplumdaki yeri bu dönemde sosyal, ekonomik ve kültürel olarak değişmeye başladı. Bu dönemde kadın hakları, Hz. Ömer'in adil yönetimiyle İslam'ın temel prensipleri çerçevesinde ele alındı. Nitekim Hz. Ömer, "Bizler Câhiliye devrinde kadınlara önem vermedik. İslâm gelip de Allah'ın onları zikretmesiyle, üzerimizde onların hakkı olduğunu anladık" diyerek İslâm'ın gelmesi neticesinde kadınlara karşı bakış açılarının değiştiğini ifade etmiştir (Buhârî, 1972: Hadis no: 31; Güner, 2007: 23/55).

2.1. Aile hayatında kadın

İslâm öncesinde İslâm'a olan düşmanlığı ile bilinen Hz. Ömer rivayetlere göre kadın-erkek demeden inananlara şiddet uygulamıştır. Örneğin Câhiliye döneminde Müemmeloğlu'nun câriyesi Lübeyne'ye rastlamış ve bu câriyeyi İslâm'a girdiği için yoruluncaya kadar dövmüştür. Eşleri, Zeyneb bnt. Maz'un, Ümmü Gülsüm bnt. Cervel, Karibe bnt. Ebi Ümeyye, Cemile bnt. Sabit, Lüheyne (cariyedir), Fukeyhe (cariyedir), Ümmü Hâkim bnt. el-Haris, Atike bnt. Zeyd, Ümmü Gülsüm bnt. Ali b. Ebi Talib (Hz. Ali'nin kızı)'dir. Müslüman olmadan önce üç kadınla evlendiği anlaşılmaktadır. İki cariyelerinden olmak üzere toplam dokuz evlilik yapmış, âyetin (Mümtehine 60/10) gelmesi üzerine Hz. Ömer, İslâm'ı kabul etmeyen iki eşinden sulh yoluyla boşanmıştır. Bunlar, Ümmü Gülsüm bnt Cervel ve Karibe bnt. Ebî Ümeyye'dir.

Hz. Ömer, zorla tecavüz edilen bir kadına recm uygulamak isteyenleri bundan men ederek, bu kadının bu işi isteyerek ve bilerek günaha girmediğini bu sebeple recm uygulanmamasını emretmiştir (Ebû Yûsuf, 1973: 245).

2.2. Evlilik

Hz. Ömer'in idaresi, adalet ve bilgiye dayalı olup, evlilik konularında toplumsal ve yasal düzeyde çeşitli yeniliklere öncülük etmiştir. Bu dönemde, Arap toplumunda kabileler arası evlilikler yaygın olmakla birlikte, bazıları yabancılarla evlenmeye pek sıcak bakmamıştır. Hz. Ömer, evliliklerde soy ve sosyal konumun dengeli olmasına önem vererek, evliliğin mutluluğu için denkliliği vurgulamıştır. Onun "Hür kadınla evlenen kölenin, yarısı azad olmuş" ve Cariye ile evlenen her hür adamın yarısı ise köleleşmiştir" (Ekinci, 2021:5/312) ifadesiyle denkliliğe verdiği önem verdiğini göstermiştir. Nikâhın duyurulma-

sı hususunda kadının namusu ve toplumda o kişiler hakkında fitneye mahal vermemek için bunu gerekli görmüştür. Boşama hakkını şart koşarak evlenen kadınlar hakkında sorulduğunda “Şart kadının hakkıdır” (Canan:1988: 2/243-244).

İslâm, Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarla evlenmesine ayetle izin vermişti (Mâide 5/5). Hz. Ömer’in, Müslüman erkeklerin ehli kitap kadınlarla evlenmesini ve Müslüman kadınların da ehli kitap erkekleriyle evli kalmasını hoş karşılamadığına dair endişeleri çeşitli nedenlerle temellendirilmiştir. Bunlar arasında, Müslüman genç kadınların zarar görmesi ve evlilik dışında kalması, ehli kitap kadınların Müslüman evlatların din ve ahlakını etkilemesi gibi faktörler yer almaktadır. Ayrıca, bu tür evliliklerin Müslüman toplum için olası zararları arasında casusluk faaliyetleri, gayrimüslim geleneklerinin Müslüman topluma girmesi, Müslümanların gayrimüslimlerin uyruklarına girmesine maruz kalması, evlilik öncesinde ehli kitap kadınlarıyla ilgili tam bilgi sahibi olunamaması gibi hususlar da vurgulanmaktadır.

Hz. Ömer, adaletin sağlanması ve İslâm’ın prensiplerinin uygulanması için çeşitli yenilikler gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri de mut’a nikahının yasaklanmasıdır. Esasen mut’a Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştı. Mut’a nikahı, muayyen bir zaman dilimi için yapılan geçici bir evlilik biçimidir ve genellikle sosyal ve ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Hz. Ömer, bu uygulamayı toplumda ahlaki ve sosyal bozulmalara neden olduğu gerekçesiyle yasaklamıştır. Bu adım, kadınların güvenli ve istikrarlı bir evlilik ortamına sahip olmalarını sağlamıştır.

Bununla birlikte, Hz. Ömer’in yoksullukla mücadele siyasetinde özellikle evlenmeyi engelleyen bir faktör olarak görülen fakirlik durumunu ortadan kaldırmaya yönelik önemli adımlar içermiştir. Bu politikalar, sosyal yardım programları aracılığıyla yoksul kadınlara evlenme imkânı sunarak onların sosyal konumlarını güçlendirmiştir.

Hz. Ömer, kişisel tercihlere ve isteklere saygı duyarak, evlilik istemeyenlerin zorla evlendirilmesine karşı çıkmıştır. Bu yaklaşım, toplumsal adaleti ve bireylerin özgürlüklerini korumaya yönelik önemli bir adımdır. Urve b. Hizâm ve Afrâ bnt. Mâlik’in hikayesi, Hz. Ömer’in evlilik konusundaki tutumunu açıkça ortaya koyan önemli bir örnektir. Bu olayda, Urve savaşta iken Afrâ zorla evlendirilmiş ve bu durum ikisinin de üzüntüsüne neden olmuştur. Hz. Ömer, bu olayı duyduğunda derin bir üzüntü yaşamış ve “Eğer ben Afrâ’ya yetiştseydim onları evlendiririm” şeklinde bir ifade kullanmıştır (İbnü’l-Cevzî, 1995:4/352-359). Bu bağlamda, Hz. Ömer’in evlilik konusundaki tutumu, kadınların toplumdaki yerini güçlendirme ve kendi hayatları üzerinde karar sahibi olma haklarını destekleyen önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Diplomatik ilişkilerin bir yansıması olarak, Hz. Ömer döneminde hediyeleşmelerin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Rivayetlere göre, Bizans

kraliçesi Hz. Ömer'in eşine çeşitli hediyeler göndermiştir. Karşılığında, Hz. Ömer'in kızı Ümmü Gülsüm, Medine pazarından özel kokular ve eşyalar satın alarak bunları elçiler aracılığıyla kraliçeye göndermiştir. Bazı kaynaklara göre, kraliçe bu hediyeleri alarak sarayındaki kadınlara göstermiş ve bu hediyelerin Arap kralının eşinden geldiğini ifade etmiştir. Hz. Ömer ise gelen hediyeleri devletin resmi postası aracılığıyla aldığı için bunları hazine malı olarak değerlendirmiş ve hazineye aktarmıştır. Ayrıca, gelen bir gerdanlığı satın alarak eşine vermiştir (Taberî, 1967: 5/52). Hz. Ömer Bizans kraliçesinin Ümmü Gülsüm'e gönderdiği hediyeleri resmi devlet postası getirdiğinden dolayı bunları hazine malı olarak değerlendirmiş ve bu hediyeleri beytülmal'e aktarmıştır.

Abdullah b. Ömer'in naklettiği bir olayda, Ömer b. Hattâb'ın eşi Atike'ye bir kadife halı hediye edilmiştir. Ömer, bu hediyeyi görünce halının kaynağını sormuş ve Atike'nin Ebû Musa el-Eşari tarafından verildiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Ömer, Ebû Musa'yı çağırması ve ona niçin eşlerine hediye verdiğini sormuştur. Ebû Musa'nın cevabının ardından Ömer, "Onu al, buna ihtiyacımız yok" diyerek hediye halıyı geri çevirmiştir. Hz. Ömer, eşlerinin devlet işlerine müdahale etmesini engelledi ve bir kez valilerden birini azletmeyi düşündüğünde, eşlerinden biri tarafından eleştirilmiştir. Buna karşılık, Hz. Ömer, eşine sert bir şekilde hitap etmiş ve devlet işlerine karışmamasını istemiştir (İbn Şebbe, 1979: 817-818). Hz. Ömer dönemindeki evlilik ve kadının konumu, toplumsal ve siyasi ilişkilerin karmaşıklığını yansıtan önemli bir unsurdur. Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm ile evliliği, onun ehl-i beyt ile akraba olmak amacıyla yaptığı bir evlilikti. Bu evlilik sadece bireysel tercihlerle değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal dinamiklerle de şekillenmiştir.

2.3. Mehir

Hz. Ömer, toplumsal düzenleme ve adaletle ilgili konularda derin izler bırakmıştır. Bu izlerden biri de mehirde üst sınır getirilmesiyle ilgilidir. Kadınların fazla mehir istemeleri sonucunda evlenemeyen erkek sayısının artması ve fuhuşun yaygınlaşması üzerine, Hz. Ömer mehir konusunda düzenleme yapma gereği hissetmiştir. Bu düzenleme, kadın haklarının korunması ve toplumsal denge açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bir gün mescide gider ve sahabeye şöyle der: "Dikkat edin, kadınlara verdiğiniz mehirlerde haddi aşmaktan sakının. Eğer mehir, dünyada bir ikram ve cömertlik, Allah katında da bir takvâ alameti olsaydı, buna en layık olan Peygamber(as) olurdu. Hâlbuki Resûlullah, zevcelerinden her birisine veya kızlarına mehir alırken 12 ukıyyeden fazla mehir vermezdi. Bir adam, karısına haddi aşacak şekilde mehir vermeye mecbur olursa, girdiği bu külfetten dolayı, içinden karısına karşı bir kırgınlık besleyebilir. Hatta sizin için en ağır yük altına girdim diyebilir" demesi üzerine Hz. Ömer'in mehire üst sınır getirme yolundaki teşebbüsü Kureyşli bir hanımın, verilen mehirin ne kadar çok olursa olsun geri alınmamasını beyan eden (Nisâ 4/20) âyetini hatırlatarak delil gösterip miktarın sınırlandırılmasına itiraz etmesi üzerine (M. Ebû Zehra, 1391/1971:201-251).

Halife, “Kadınlara 400 dirhemden fazla mehir vermeyi yasaklamıştım. Şimdi bu görüşümden vazgeçiyorum. Dilediğiniz kadar mehir verebilirsiniz” (Ebû Dâvûd, ts.:1/3-16) demiştir.

2.4. Ümmü Veled

Hız. Ömer döneminde, cariyelerin konumu İslam toplumunun yapısal ve ideolojik dinamiklerini anlamak için önemli bir araştırma konusu olmuştur. Bu dönemde cariyelerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamları incelenmiş ve İslam toplumunun kölelik sistemiyle ilişkisi daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Efendisinden çocuğı olan cariyenin satılmayacağı, miras olamayacağı ve başka birisine hibe edilemeyeceğı konusunda uygulamada açıklık yokken halife ümmü veledin satışını yasaklamıştır. Ümmü veledin satışının yasaklanması, köle ticaretinde bir reformun bir parçasıdır. Ümmü veled, kölelerin doğurduğu çocuklardır ve bu uygulama kölelerin daha fazla doğurganlığını sağlamak için teşvik edilmekteydi. Bu, İslam tarihinde kölelikle mücadelede önemli bir dönüm noktası olmuştur.

2.5. Dul Hanımların Korunması

Savaşların yaygınlaşmasıyla birlikte artan dul kadın sayısı, maddi ve manevi açıdan desteklenme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Hız. Ömer, bu konuda hassas davranarak dul kadınların maddi sıkıntı çekmemesi için çeşitli önlemler almıştır. Bu düzenlemeler, günümüzde de kadınların haklarını ve toplumsal statülerini güçlendirmek adına bir ilham kaynağı olabilir. Hassasiyetini Sevad'ın fethinden sonra şu sözleri söylemesinden anlamaktayız: “Eğer bir süre daha halifelğe devam edersem Irak'ın dullarını, benden sonra gelecek emire muhtaç olmayacak şekilde zengin edeceğim” (Ebû Yûsuf, 1973:75-76) demiştir.

2.6. Kadınlara atâ verilmesi

Atâ (Hûd 11/108; el-İsrâ 17/20; Sâd 38/39; en-Nebe' 78/36) ifadesi ilk defa Hız. Ömer döneminde gündeme gelmiştir. Fetihler sonucu fey (Özdemir, 2016: 23) gelirlerinde büyük artışla fetihlerin artmasıyla bu uygulamanın hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. Hız. Ömer, bu gelirleri Müslümanlar arasında her ay erzak şeklinde ve yılda bir defa da nakit olarak verilmesini emretmiştir. Ancak kadınların bebeklerini süttten daha erken kesmelerine neden olduğu gerekçesiyle, Hız. Ömer bu uygulamayı gözden geçirmiştir. Bir rivayete göre, bir gece bir bebeğın sürekli ağlaması üzerine Halife Ömer, bebeğın annesine nedenini sormuş ve kadın, bebeğını süttten kesmek istediğini ancak sadece süttten kesilen bebelere atıyye verildiğini belirtmiştir. Ömer, bu durumu düzeltmek için her doğan çocuk için atıyye dağıtımını başlatmıştır. Bu olay, toplumda duyurulmuş ve hatta taşradaki merkezlere yazılarak geniş kitlelere duyurulmuştur (İbn Sad, 2001:3/392). Bu uygulama, Hız. Ömer'in toplumsal adalet ve refahı sağlama çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Konumuz kadınlar olduğu için halifenin tespit ettiği atâ miktarlarından kadınlara verilenler şu şekilde sıralanabilir: Hz. Peygamber'in eşlerini ilk sıraya koymuştur. Hz. Peygamber'in hanımlarına 10.000'er dirhem, Hz. Aişe'yi diğerlerinden ayrı tutarak ona 12.000 dirhem vermiştir. Hz. Âişe'nin atıyyesinin diğer eşlerden 2000 dirhem daha fazla olması kendisine sorulduğunda "Âişe Resûlullah'ın sevgilisidir" diye cevap vermiştir. Muhacir ve ensarın çocukları ile Kadisiye ve Yermük savaşlarına katılanlara 2000'er (kaynaklarda bu savaşlara katılan kadınların da olduğu söyleniyor, arka planda su taşımak, yemek yapmak ve tedavi etmek gibi görevleri olduğu söylenmektedir.) Hz. Peygamber'in hanımları dışındaki kadınlardan en fazla miktarda atâ tahsis edilenler, 1000'er dirhem ile ilk muhacir kadınlardır. Diğer kadınlara ise 600, 400, 300 ve 200 dirhem yıllık ödenmiştir. Çocuklara da sütten kesilmeleriyle birlikte 100'er dirhem atâ verilmiştir.

2.7. Kadınların Ekonomik Hayata Katılımı

Hz. Ömer döneminde kadınlar, çeşitli meslek dallarında faaliyet göstermiş ve aktif roller üstlenmiştir. Öncelikle, kadınların toplum içindeki etkinlikleri, Şifa bnt. Abdullah gibi bireyler aracılığıyla anlaşılabilir. Peygamberimiz dönemindeki Şifâ'nın Hz. Ömer tarafından kadınların devam ettiği Medine pazarına esnafı denetlemekle görevlendirildiği (zabıta) nakledilmektedir (Kettânî, ts: 1/115).

Hz. Ömer Şifa bnt. Abdullah ile zaman zaman istişare ederdi. Şifâ'nın Hafsa'ya yazıyı ve rukyeyi öğretmekle görevlendirilmesi, en faziletli ameller, yağmur duası, haccın fazileti, cemaatle namazın önemi ve kadınların mescidde cemaatle namaza katılmaları gibi konularda Şifâ bnt. Abdullah'tan nakledilen on iki rivayet yer almaktadır (İbn Hazm, 1412/1992:149). Kadınların fıkıh alanında uzmanlaşmaları teşvik edilmiştir. Bir örnek olarak Hz. Ömer'in Medine sokaklarında bir anne ve kız arasındaki tartışmayı duymasıyla ortaya çıkar. Anne, kızına süte su karıştırma talimatı verdiğinde, kızı bu emre itaatsizlik etmeyi doğru bulur ve bunun müminlerin emiri Hz. Ömer'in yasakladığı bir eylem olduğunu belirtir. Bu durum, kadınların dönemin toplumsal normlarına ve dini öğretilere olan bağlılıklarını yansıtmaktadır. Hz. Ömer, bu olayı dikkatle izler ve evin konumunu tespit ederek oğlu Asım'a bildirir. Ardından, eğer bu kızın karakteri uygunsa, onunla evlenmeyi ve böylece hayırlı bir evlat sahibi olmayı tavsiye eder. Bu evlilikten Ömer b. Abdülaziz doğar (İbn Asâkir, 1982:18).

Kadınlar, dönemin ekonomik faaliyetlerine aktif olarak katılarak gelir elde etmiş ve toplumun temel değerlerine olan bağlılıklarını korumuşlardır. Kadınların geçimlerini sağlamak için farklı mesleklerle uğraştıkları da belirgindir. Örneğin, Havle bnt. Kays, Rasulullah ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde sepet örmek ve eğiricilik yapmak gibi işlerle meşgul olduklarını anlatmaktadır. Ticarete kadınların aktif olarak yer aldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Esmâ bnt. Muharribe'nin "attâre" olduğu bilinmektedir. Oğlu Yemen'e

vali olarak atandığında, Yemen'den annesine güzel kokular göndermiş ve Es-mâ'nın da bu kokuları Medine'de satmıştır. Hind, Kureyş'in en akıllı ve zeki olanlarından. Hind Hz. Ömer'e beytûlmalden 4000 dirhem borç almak için gitmiştir. Kelb kabilenin yaşadığı yerde alışveriş yapmıştır. Sonra Şam'a oğlu Muaviye'nin yanına gitmiş ve ona "Evladım, Ömer Allah için çalışıyor" demiştir (Kandemir, 1998:18/64-65). Bu dönemde kadınların kültürel, ticari ve siyasi birçok işte bulunduğunu görmekteyiz.

Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Habibe bnt. Ümmü Habibe, Erva bnt. Küreyz b. Abdişems, Havle bnt. Ebû Seleme, hadis, fıkıh, fetva ve edebiyat sahasında ilimleriyle nam salmışlardır. Bunların dışında Hansa ve Hind bnt. Utbe gibi şiirde meşhur olanlar da vardır (İbn Hacer, 1995: 4/287; Sallâbi, 2016: 205-206). O döneminde kadınların toplumsal ve mesleki rolleri oldukça çeşitlilik göstermektedir. Özellikle, kadınların yönetici pozisyonunda bulunduğu ve kadılık yaptığına dair örnekler mevcuttur. Hz. Ömer, kadı atamalarında adayların hukuk ilmi yönünden yeterliliğini esas aldığı için, yaş, cinsiyet veya diğer sosyal faktörler önemli değildir. Bu anlayış, kadınların da yönetici olarak atabileceği ve sözlerinin dinleneceği bir ortam yaratmıştır. Bu döneme ait şöyle bir olay vardır, Şam'da görev yapan genç bir kadının yaşının küçüklüğü veya gençliği sebebiyle şikâyet edilmesidir. Hz. Ömer, bu kadının hukuk ilmi yönünden durumunu kontrol etmek için yanına çağırmıştır. Kendisine, "Davalara bakarken ne ile hüküm verirsin?" sorusu yöneltilen kadın, "Allah'ın kitabında olanla hüküm veririm" cevabını vermiştir. Hz. Ömer'in ardından gelen "Allah'ın kitabında bulamazsan ne ile hüküm verirsin?" sorusuna da "Rasûlullah'ın hükümleriyle karar veririm" cevabını vermiştir. Hz. Ömer'in son olarak sorduğu "Karşılaştığın olayı Rasûlullah'ın hükümleri içinde bulamazsan ne ile hüküm verirsin?" sorusuna ise "Ebû Bekir ve Ömer'in ictihatlarıyla karar veririm" cevabını almıştır. Onu da bulamazsan sorusuna kadının, kendi görüşüyle hüküm vereceğini belirtmesi üzerine Hz. Ömer, onun Şam'da kadılık yapmaya devam edeceğini ve görevden alınmayacağını söylemiştir (es-Serahsî, 1980, 16: 67-689; Savaş, 1992: 45-58).

Hz. Ömer'in vakıf kurucusu olarak önemli bir yer edinmesi, sadece vakıf oluşturma eyleminin ötesinde, yönetim ve gözetimde kadınlara verdiği değeri de yansıtmaktadır. Özellikle, halifenin kızı ve Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Hafsa'yı vakfının yöneticisi olarak tayin etmesi, kadınların toplum içindeki rolünü ve yetkisini vurgulamaktadır. Hz. Ömer'in vakıf kuruluşunda Hz. Hafsa'yı seçmesi, aile içinden birinin müteveli olmasının önemine işaret etmektedir. Bu adım, aile vakıflarında geleneğin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Hz. Hafsa'nın vakfa müteveli olarak atanması, kadınların yönetim ve gözetim alanlarında yetkin olduğunu ve güvenilir bir şekilde bu sorumlulukları yerine getirebileceklerini göstermektedir. Hz. Ömer'in vakfiyesinde belirlediği yöneticilik görevi, sadece soy bağı ile belirlenmemiş, aynı zamanda nitelikleri de vurgulanmıştır. Hz. Hafsa'nın vakfı yönetecek kişilerin faziletli, güvenilir

ve saygın olması gerektiğini temsil ettiği açıktır. Ayrıca, Hz. Hafsa gibi saygın bir kadının vakfın mütevellî olarak atanması, kadınların toplumsal ve yönetim rollerindeki etkinliğinin ve gücünün kabul edilmesi açısından önemlidir. Hz. Ömer'in vakfiyesi, vakıf kuruluşlarının nasıl işlediğini, yöneticilik pozisyonlarının nasıl doldurulduğunu ve kadınların bu süreçteki rollerini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in vakfiyesi, kadın yöneticinin toplumsal ve yönetsel rollerdeki önemini vurgulamakta ve kadınların güvenilir ve etkili yöneticiler olabileceğini ortaya koymaktadır.

2.8. Hicab

Hz. Ömer döneminde kadınların yaşadığı toplumsal ve kültürel normlar, onların giyim ve davranışlarına da yansımıştır. Hz. Ömer döneminde kadınların giyim tarzı ve örtünme uygulamalarıyla ilgili merkezî bir konu olmuştur. Kadınların dini inançlarına ve toplumsal değerlerine uygun olarak giyinmelerini ve bedenlerini korumalarını sağlayan bir uygulamadır. Hz. Ömer'in yönetimi altında, kadınlar arasında hicabın yaygınlaşması ve bu uygulamanın toplumun bir parçası haline gelmesi önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde, hicabın oluşumunda etkili olan olay, Hz. Peygamber'in hanımlarının güvenlik ve mahremiyet ihtiyaçlarına dair yaşanan hâdiselerdir. Bir rivayete göre, Hz. Ömer bir misafirlik sırasında Hz. Âişe'nin eli eline değmiştir ve bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Bu olaydan sonra, Hz. Peygamber'in eşlerine yönelik hicabın farz olması konusunda rivayetlerden biri budur (İbn Sa'd, 2001: 8/35). Hz. Ömer'in hilafet döneminde yaşanan bir diğer önemli olay, Hz. Peygamber'in eşlerinin hac yapması için izin verilmesi ve bu süreçte uygulanan sıkı güvenlik önlemleridir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman b. Avf'ı görevlendirerek, onlara kimse yaklaşmamaktayken bile onlar geçitlerden geçerken yüzlerini peçe ile örtmektedirler. Bu süreçte, kadınların mahremiyetini korumak için çeşitli tedbirler alınmış ve hicab uygulaması güçlendirilmiştir (İbn Sa'd, 2001:8/36).

O dönemde, hicabın uygulanması ve korunmasıyla ilgili olarak köle ve cariyelerin hür kadınlardan farklı bir şekilde örtünmeleri konusu da gündeme gelmiştir. Hür kadına benzeme gayesiyle örtünen köle ve cariyelerin farklı örtünme durumu, hicabın toplumsal ve dini bir gereklilik olarak kabul edildiğini ve farklı sosyal sınıflar arasında bile uygulanmasının desteklendiğini göstermektedir (İbn Hacer, 1995, 8/163). Gerçekleşen bir vaka da şudur: bir gün, Hz. Ömer, Medine sokaklarında dolaşırken, yanında kocası olmayan bir kadını görür. Kadın, Hz. Ömer'in yanına gelirken üzerindeki elbisesini sıkıca sararak örtmüştür. Hz. Ömer, kadının bu davranışını gözlemleyerek ona yaklaşır ve "Ey mümin kadın, neden böyle giyiniyorsun?" diye sorar. Kadın, "Ey halife, Allah'ın emri gereği kendimi korumak için böyle giyiniyorum" cevabını verir (İbn Sa'd, 2001:4/123).

Hz. Ömer sade bir yaşantı süren halifedir. Aile fertleri de böyle yaşamıştır. Kendisi yamalı elbise giyerken eşleri de lüks içinde değillerdi. Bir gün ordu-

suna gelen haberciyi evine götürüp yemek ikram ederken Hz. Ömer, karısına, “sen de gelip yemeğini ye” dediğinde karısı, “senin yanında bir adamın sesini işitiyorum, eğer erkeklerin karşısına çıkmamı istemiş olsaydın, bana bu elbisemden başka bir elbise satın alırdın” demiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, “Sana Ali'nin kızı Ömer'in karısı Ümmü Gülsüm denmesine razı değil misin?” diyerek karşı çıkmıştır (Taberî, ts.: 4/187-188). Bu rivayete bakarak o dönem kadınların çok lüks giyinmediklerini hatta giyime pek de önem ver(e)mediklerini düşünmek mümkündür.

Hicabın toplumda nasıl uygulandığını gösteren bir başka örnek, Hz. Ömer, bir gün camiye giderken, caminin avlusunda namaz kılan bir grup kadın görür. Kadınlar, namaz kılariken başlarını örtmüşler ve bedenlerini örtmeye özen göstermişlerdir. Hz. Ömer, bu kadınların hicabı koruyarak ibadet ettiklerini gözlemleyerek onlara övgüde bulunur ve İslam'ın kadınlara verdiği değeri vurgular (İbn Sa'd, 2001: 7/256). Hz. Ömer'in Mısır'dan gelen ve kadınların vücut hatlarını belli eden ince kumaşları, kalplerinde hastalık bulunan erkekler yanlış anlamasın diye yasaklamıştır. Kaynaklara bakınca güç olsa da şöyle bir genelleme yapmak mümkündür, Hz. Ömer dönemi Arap Yarımadası'nda genellikle sıcak ve çöl iklimi hakimdir, bu yüzden kadınlar hafif ve rahat giysiler tercih etmektedirler. Bu giysiler genellikle bol ve akıcı olup vücudu sıkmaz. Kadınlar genellikle uzun elbiseler veya tunik tarzı giymektedirler.

2.9. Mescit kapısının ayrılması

Hz. Ömer'in halifeliliği sırasında mescitlerde kadın ve erkekler arasında fiziksel ayrımın yapıldığı bilinmektedir. Bu ayrımın tarihsel ve kültürel kökenleri, İslam toplumunda cinsiyet rolleri ve ibadet uygulamalarının nasıl şekillendiği konularında önemli bir aydınlatma sağlamaktadır. Hz. Ömer döneminde mescitlerin düzenlenmesinde kadınların ibadet ihtiyaçlarına daha fazla önem verilmiştir. Mescitlerin inşa edilmesi ve yeniden düzenlenmesi sürecinde, kadınların ibadetlerini daha rahat bir ortamda gerçekleştirebilmeleri için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler arasında en önemlisi, mescitlerde kadınlar için ayrı bir giriş kapısı tahsis edilmesidir.

Hz. Ömer, aynı kapıdan erkek ve kadınların girmesini yasaklayarak, kadınların mescitlere daha rahat bir şekilde erişimini sağlamıştır. Bu uygulama, kadınların ibadet mekanlarında daha fazla mahremiyet ve güvenlik hissetmelerini sağlamıştır. Ayrıca, o dönemde kadınların abdest alma yerlerinin ayrıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Hz. Ömer, Hz. Ali'nin onayını alarak, mescitlerde kadınların abdest alma yerlerini erkeklerden ayrı tutmuştur. Bu uygulama, kadınların ibadetlerini daha konforlu bir ortamda yerine getirebilmelerine olanak tanımış ve onların dinî yaşantılarına daha aktif bir şekilde katılmalarını teşvik etmiştir. Yapılan bu düzenlemeler, kadınların ibadet mekanlarında daha iyi bir konuma sahip olmalarını ve dinî yaşantılarında daha aktif bir şekilde yer almalarını sağlamıştır.

2.10. İstişarede Kadınların Konumu

Hız. Ömer, İslam'ın ilk dönemlerinde kadınların sosyal ve yönetim hayatında etkin bir rol oynamalarını teşvik eden ve onların görüşlerine değer veren bir lider olarak kadınların karar alma süreçlerine katılımını önemli bir prensip olarak benimsemiştir. Hız. Ömer'in kadınlarla ilgili karar alma süreçlerinde istişareye önem verdiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Özellikle Hız. Aişe ve Hız. Hafsa veya Ümmü Seleme gibi kadınlarla danışarak kararlarını şekillendirdiği bilinmektedir. Örneğin, Hız. Hafsa'ya bir kadının kocasından ayrı kalmaya en fazla ne kadar sabredebileceğini sorduğunda Hız. Hafsa dört, en fazla altı ay cevabını vermiştir. Bu durumu komutanlarına ileten halife askerleri bu süreçte cephede tutmuştur (Abdurrezzak, 1970: 7/ 151). Genel şûra adı verilen toplumsal istişarelerde kadınların da yer aldığı bilinmektedir.

Mescid-i Nebevi'de gerçekleşen bu şûralarda kadınlar, Medine şehri halkıyla birlikte çeşitli konuları tartışarak karar alma sürecine katkı sağlamışlardır. Hız. Ömer'in mescitte namaz kılariken yaşamını yitirmesine sebep olan yarayı aldığında, ölümünün yaklaştığını fark etmiş ve oğlu Abdullah b. Ömer ile Hız. Aişe'ye haber göndererek arkadaşının yanına gömülmek için izin istemesini istemiştir. Bunun üzerine Hız. Aişe, o odayı kendisi için düşündüğünü ancak Ömer'i kendisine tercih ettiğini söylemiştir. Hız. Aişe, Hız. Ömer'in vefat ettiğinde izin vermiş ve o da oraya defnedilmiştir (İbn Sa'd, 2001:3/337-338). Hız. Aişe'nin bu yer için kendisine önceden haber yollayan hiç kimseye izin vermediği ancak Hız. Ömer'in böyle bir talepte bulunduğunda ona müsaade ettiği belirtilmektedir (İbn Sa'd, 2001:3/363). Hız. Aişe'nin Hız. Ömer'in bu talebini reddetmemesinin sebeplerinden biri olarak, Hız. Aişe ile ilgili olan ifk hadisesindeki sözlerinin etkili olabileceği öne sürülmektedir. Çünkü Hız. Ömer, Hız. Aişe'ye atılan iftira olayında henüz berâet âyeti inmemesine rağmen onun masum olduğunu ifade ederek onu desteklemiştir. Dedikodular devam ederken, Hız. Ömer "Ya Rasulallah, Aişe'yi sana zevce kılan kim?" diye sormuş ve "Allahu Teâlâ" cevabını alınca "Rabbinin seni aldatmış olması hiç hatıra gelir mi? *"Böyle büyük bir iftira atmaktan Allah'a sığınırım"* (Nur 24/16) demiştir. Hız. Aişe'yi bu kusuru işlemediğini ifade eden âyetler arasında, Hız. Ömer'in kullandığı bu ifade de yer almaktadır (Keskiöğlü, 2008: 37).

3. Sosyal hayatta kadınlar

Hız. Ömer'in liderliği altında, çeşitli politika ve uygulamalar kadınların günlük yaşamını etkilediği gibi, toplumun kadınlarla olan ilişkisini de belirgin biçimde etkilemiştir. Özellikle, yapılan yardımlar, evlerine erzak taşıma, sağlık hizmetleri gibi konularda kadınların günlük yaşamlarını desteklemeye yönelik çeşitli girişimler gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, hamam kullanımı, toplumsal etkileşimler ve güvenlik gibi konularda belirli kısıtlamalar da mevcuttur. Ayrıca, o dönemde genç kızların Nil nehrine atılarak öldürülmesinin yasaklanması, kadınların güvenliğine yönelik alınan önemli bir tedbir olarak

öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, kadınların evlerine girmeleri için uyarma, kadınların şikâyetlerini dinleme ve çözüme kavuşturma gibi konular da toplumun kadınlarla olan ilişkisini yansıtan önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. O dönem kadınlarına yapılan sosyal hizmetlere değinelim:

Hiz. Ömer, çölde doğum yapmakta zorluk yaşayan bir kadına eşini getirerek ona yardımcı olmasını sağlamıştır. Bir örnek olarak da şu olay verilebilir: Hiz. Ömer bir gece Medine'nin dışında gezinirken bir ateş görmüştür. Ateşin bulunduğu yere giden halife durumu tetkik edince soğuktan sıkıntı çektiklerini ve çocukların aklıktan ağladıklarını söylemiştir. Bunun üzerine Hiz. Ömer tencerede neyin piştiğini sormuş ve kadın kazanda yemeğin olmadığını çocukları uyutana kadar böyle avuttuğunu söylemiştir. Kadın Allah'ın kendisi ile Ömer arasında hakem olduğunu söyleyince, Hiz. Ömer, "Halifenin sizin hâlinizden nasıl haberi olsun" yanıtını vermiştir. Kadın, "Bizim yönetim işlerimizi üzerine alsın da neden bizim bu hâlimizden gafil olsun" demiştir. Bunun üzerine Hiz. Ömer kadına cevap vermeden arkadaşıyla birlikte Beytülmale gidip kadın ve çocukları için erzak getirmiş ve çocukları bizzat kendisi doyurmuştur (İbn Esir, 1987: 2/57-58). O dönemde İslam yayılmaktaydı, cihat ile meşgul olunuyordu. Bu da tarım faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, bölgede yaşanan doğal afetler de tarım ürünlerinin azalmasına neden olmuştur. Hiz. Ömer, kıtlık dönemlerinde açlık sebebiyle yapılan hırsızlığın, suç unsuru taşımadığına hükmetmiş, sosyal adaletin sağlanamaması ve suçun cezasını gerektirecek ortamın oluşmaması sebebiyle bu eylemi had cezası kapsamında değerlendirmemiştir (Garaudy, 1995:22; Devâlibî, 1965:303; el-Meydani, 1973:4/50). Aynı şekilde zaruri ihtiyaçlarını temin için zina yapmak durumunda kalan bir kadına da yine halife zina haddi cezası uygulamamıştır (Beyhaki, 1940: 8/411; İbn Kudâme, 1968:10/ 154).

Belâzurî'nin aktardığına göre, Hiz. Ömer, Huzâa Kabilesi'nin divan defterlerini yüklenip Kudeyd'e getirmiş ve buranın kadınlarına elden atıyyelerini dağıtmıştır. Aynı şekilde, Usfan'a giderek de aynı uygulamayı gerçekleştirmiştir (Belâzurî, 1987: 517). O dönemde kadınlar, malî açıdan desteklenmişlerdir. Divanlarda, kadınlara ve bebeklerine kocadan ayrı olarak maaş bağlanmıştır. Askerlerin ihtiyaçları beytülmal tarafından karşılanırken, eşlerine ve süttan kesilmemiş çocuklarına da maaş verilmiştir. Hiz. Ömer'in, askere gitmiş bir kadına erzak ve giyecek yardımında bulunduğu da kaydedilmiştir. Ayrıca, Allah yolunda cihat edenlerin yanı sıra hastalar, sakatlar, çocuklar, yaşlılar ve kadınlar da askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır. Babilon Anlaşması'nda, halka cizye vergisi uygulanmış ancak kadınlar ve çocuklar vergiden muaf tutulmuştur. Anlaşma şartlarına uyulması durumunda, kadınların ve çocukların satılmayacağı, esir edilmeyeceği ve mallarının korunacağı garanti altına alınmıştır. Hiz. Ömer döneminde birçok fetih olmasına rağmen kaynaklarda kadın ve çocuklardan herhangi birinin öldürüldüğüne dair bir kayıta rastlamadık.

Belâzuri'nin Fütûhu'l-Büldân adlı eserinde kaydedildiği üzere, Hz. Ömer, kadınların mülklerini koruma ve kadınların mülkiyet haklarını güvence altına alma konusunda öncü bir rol oynamıştır. Örneğin, Esmâ ismindeki bir kadının mülkiyetinde bulunan hissesini devretmek istememesi üzerine, Hz. Ömer, kadının istediği miktarı alarak onu ikna etmiştir. Ayrıca, emzirme meselesinde kadın ve erkek şahitliğinin eşit kabul edilmesi, savaş zamanlarında kadınların verdiği güvencenin bağlayıcı olması gibi konularda da kadın haklarına önem verilmiştir (Belâzuri, 1987:304). O dönemde, kadınların vekâleten babalarının yerine hacca gidebilmesi gibi uygulamalar da görülmüştür. Örneğin, mehir konusunda sınırlama getirmek istediği bir durumda, bir kadınla arasında geçen konuşma bu durumu açıkça göstermektedir.

Sağlık hizmetlerinde faaliyet gösteren Şifâ bnt. Abdullah gibi kadın sahâbîlerin öncü rolüne dikkat çekilmektedir. Hz. Ömer döneminde kadın sahâbîlerin sağlık alanında ve diğer alanlarda hizmetleri süregelmiştir. Bu bilgiler, İslam'da kadın haklarının Hz. Ömer döneminde nasıl uygulamaya geçirildiğini ve kadınların toplumsal yaşamda aktif bir rol oynamalarını teşvik ettiğini göstermektedir. Hz. Ali'nin Hz. Ömer'e Bahreyn'den getirdiği misk kokusu, Hz. Ömer'in dini ve ahlaki hassasiyetini yansıtan bir olay olarak bilinmektedir. Hz. Ömer'in eşi Atike bnt. Zeyd'in kokuyu güzelce tartması ve Hz. Ömer'in buna verdiği tepki önemli bir örnektir. Hz. Ömer, eşine kokuyu güzelce tartmasını söylemiş, ancak eşinin kokuyu sürme ihtimalinden endişelenmiştir. Bu nedenle, eşine kokuyu tattıktan sonra dağıtmasını istemiştir. Hz. Ömer'in verdiği bu tepki, onun dini ve ahlaki değerlere olan bağlılığını ve helal-haram çerçevesindeki titizliğini yansıtmaktadır. Ayrıca, Hz. Ömer'in ailesi dahil olmak üzere helal-haram çizgilerinde titiz davrandığı bilinmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1983/1403:11). Bu rivayet, o dönemdeki kadınların koku kullanımıyla ilgili sosyal normları ve kadınlara verilen görevleri de yansıtmaktadır. Sa'lebe b. Ebû Malik'in rivayetine göre, Hz. Ömer'in Medine'deki kadınlara keten örtü dağıttığı bir dönemde Hz. Ömer, Ümmü Süleym'in bu örtüleri alması gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Ömer, onun hakkında "Uhud günlerinde bize su taşıyordu" şeklinde konuşarak onun fedakarlığını vurgulamıştır (İbn Hacer, 1995:7/42). Bu rivayet, kadınların giyim konusunda keten kumaş kullanımıyla ilgili olduğu kadar bu dağıtımın haksızlık içermemesi ve kadınların savaşmasa da arka planda savaşa destek olmaları önemlidir. Bir olayda, Hz. Ömer, Cerud el-Abdi ile birlikte mescitten çıkarken bir kadınla karşılaşır. Kadına selam verdiğinde, kadın da selamını alır ve Hz. Ömer'e hitaben, onun geçmişte "Küçük Ömer" olarak tanındığı zamanlarda Ukaz panayırlarında çocukları korkutarak geçim sağladığına dair hatırlatmalar yapar. Bu sırada Cerud el-Abdi'nin bu konuşmayı aşırı bulması üzerine Hz. Ömer, kadının kim olduğunu açıklar. Bu kadının, Allah'ın sesini duyduğu bir kişi olan Havle bnt. Sa'lebe olduğunu belirtir ve onun sözlerini dinlemesi gerektiğini ifade eder (İbn Sa'd, 2001:8/378-380). Hz. Ömer'in bu olayla ilgili farklı rivayetlerde de, Havle bnt. Sa'lebe'nin önemi-

ni vurgulayan ifadelerine yer verilmiştir. Bir rivayette, Hz. Ömer, eğer kadın akşama kadar konuşsaydı, namaz vakitleri dışında yanından ayrılmayacağını belirtmiştir.

Bir olayda, Hz. Ömer'in elindeki kamçıyı havaya kaldırması üzerine, karşısındaki adamın, "Ey Müminlerin Emiri, bu benim hanımım." dediği bildirilmiştir. Hz. Ömer'in bu duruma verdiği cevap ise, "Eşinle yolda konuşma ki müslümanlar bundan dolayı arkanızdan gıybet yapmasınlar" şeklindedir. Adamın, "Daha yeni Medine'ye geldik, nereye konaklayacağımızı istişare ediyorduk." şeklindeki açıklamasına rağmen, Hz. Ömer, adamın haklarını ödemek için kırbacı uzatmış ve "Benden hakkını al" demiştir. Ancak adam, "Ben seni bağışlıyorum." diyerek bu haktan vazgeçmiş, Hz. Ömer ise bunu üç kez tekrarlamıştır. Sonunda adam, "Seni Allah için bağışlıyorum" şeklinde karşılık vermiştir (Sallâbi, 2016: 176). Zina suçlamasıyla karşı karşıya kalan kadınların mağduriyetinin önlenmesi için, Hz. Ömer'in uygulamaları ve açıklamaları dikkat çekicidir. Özellikle, evli kadınların namus ve iffetlerinin korunması amacıyla, kocası evde bulunmayan bir kadının yanına girilmemesi gerektiğini belirtmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1995: 9/429). Ayrıca, kadınlara iftira atan ve onlara eziyet edenlerin cezalandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Kadınların korunması ve haklarının gözetilmesi, o dönemin adalet anlayışının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Bir rivayette, Hz. Ömer'in misafiri olduğu halde Ümmü Gülsüm'ü sofraya davet etmesi, bu rivayete dayanarak, bazı araştırmacılar, Hz. Ömer'in yabancı bir erkekle aynı sofraya eşini çağırmasında bir mahzur görmediğini ifade etmektedirler. Hz. Ömer'in bu tutumuyla, sahabe uygulamasının Kur'an'da geçen "Yemeği birlikte veya ayrı yemenizde bir sakınca yoktur" (Nur 24/61) ayetiyle uyum içinde olduğunu belirtmektedir. Hz. Ömer'in bu uygulaması, o dönemde kadınların erkeklerle aynı sofrada yemek yiyebildiği yönünde bir anlayışın olduğuna işaret edebilir. Ancak, bu konudaki farklı görüşlerin varlığı, toplumun o dönemdeki çeşitlilik ve değişkenliklerini göz önünde bulundurmamızı gerektirir. Hz. Ömer'in gayri Müslim kadınlarla Müslüman kadınların aynı hamama gitmesini yasaklaması, Müslüman kadınların mahremiyetinin korunmasını ve fitneye sebebiyet verebilecek durumlardan kaçınılmasını amaçlamıştır. Bu karar, o dönemdeki toplumsal normlar ve İslami prensipler çerçevesinde şekillenmiştir.

Günün birinde, Hz. Ömer'in yanında bulunan Ka'b b. Sûr, bir kadının kocasını şikâyet etmek üzere Halife Ömer'e geldiğini aktarmıştır. Kadın, kocasını övgüyle anlatarak onun dindarlığını ve ibadetlerini dile getirmiştir. Ancak, utanç ve çekingenlikle gerisini ifade edemeyip şikâyetini tamamlayamamıştır. Hz. Ömer, kadını övgüleri için takdir eder. Bunun üzerine, Ka'b b. Sûr, kadının gerçek şikâyetini anlayamadığını ve aslında kocasını şikâyet ettiğini ifade etmiştir. Hz. Ömer, doğrudan kadını ve kocasını getirilmesini emretmiştir. Ka'b b. Sûr, hakemlik yapma konusunda tereddüt gösterse de, Hz. Ömer'in, onun kadının şikâyetini anlama konusundaki yeteneğini takdir ederek bu görevi

üstlenmesini istemiştir (Abdurrezzak, 1970: 7/151). Bu, kadınların da doğrudan şikâyetlerini iletebilme hakkının tanındığını yansıtmaktadır.

Ayrıca, Hz. Ömer'in Mescid-i Nebevî'de cemaatle teravih namazının ilk defa kılınmasını emrettiği ve kadın ve erkekler için ayrı imamlar tayin ettiği bilgisi de verilir. Kadınların ibadetlerini kolaylıkla yerine getirebilmeleri için düzenlemeler yapılması da önem arz eder.

4. Kadınlara verilen haklar ve sorumluluklar

İslam kadınlara miras hakkı tanımıştır (Nisâ 4/7). İslam, mirasın bölüşümü konusunda kadınlara ve erkeklere eşit pay vermemiş; erkekler, kadınların miras payının iki katını almışlardır (Nisâ 4/11). Hz. Ömer döneminde, kadınlar da miras talebinde bulunmuşlardır. Ayrıca, Hz. Ömer, babası vefat etmiş anne karnındaki çocuğa miras verme hakkını da tanımıştır. Zeyd b. Sâbit, bu hakka dayanarak eşi Ümmü Sa'd'dan babasının mirasını talep etmesi için Hz. Ömer'e başvurmuştur. Çünkü Ümmü Sa'd'ın babası, Uhud Savaşı'nda şehit düştüğünde Ümmü Sa'd henüz doğmamıştır, bu yüzden mirasını talep etmiştir (İbn Sa'd, 2001:8/477- 478).

Hz. Aişe, İslam tarihinde önemli bir şahsiyettir. Şifa bnt. Abdullah isimli kadın da, Hz. Ömer döneminde siyasi alanda da etkili olmuş bir kadındır. Bu durum, kadınların siyasi süreçlerde yer alabileceklerini ve toplumsal kararların alınmasında önemli bir rol oynayabileceklerini göstermektedir. Kadınların toplumdaki önemini ve sorumluluklarını vurgulayan bir diğer olay, Hz. Ebû Bekir döneminde, Zeyd b. Sâbit'in liderliğinde bir araya getirilen Kur'an, Hafsa bnt. Ömer'e intikal etmiştir. Hz. Osman, mushaf nüshalarını çoğaltmak için bu asıl nüshayı Hafsa'dan talep etmiş ve çoğaltma işlemi tamamlandığında Hafsa'ya geri iade etmiştir. Bu, Kur'an'ın ilk nüshasının korunması ve çoğaltılması sürecindeki önemli bir adım aynı zamanda kadınların ilmi ve idari alanda yetkinliklerini sergileyebilecekleri ve toplumsal kararlara katkıda bulunabilecekleri bir ortamın varlığını yansıtmaktadır. Hz. Hafsa'nın, Kur'an'ın korunması ve iletilmesi gibi kritik bir görevde yer alması, kadınların toplumdaki etkinliğini ve değerini vurgulayan önemli bir örnektir.

Hz. Ömer ve eşi arasındaki çocuğun velayeti davası hakkında, eşi Cemile'nin ensârdan Şemmus bnt. Âmir'e çocuğu Âsım'ı vermeme durumudur. Hz. Ömer, çocuğu almak istemiş ancak Cemile'nin annesi çocuğu vermeyince durum Halife Ebû Bekir'e intikal etmiştir. Halife Ebû Bekir'in verdiği karar, çocuğun annesinde kalması yönündedir. Bu karar, İslam hukukunda annenin çocuğun velayeti konusundaki önceliğini vurgulamaktadır. Bu olayda dikkat çeken bir diğer nokta ise, Cemile'nin şikâyetçi olmasıdır. Kadınların o dönemde hukuki süreçlere katılabilmeleri ve haklarını arayabilmesi, İslam toplumdaki kadın hakları açısından önemlidir. Hz. Ömer'in eşleri arasındaki bu davada kadının aktif rol alması, kadınların hukuki haklarına ve adalet arayışlarına dikkat çekmektedir.

5. Muvafakat-ı Ömer'de kadın

Hiz. Ömer, İslam'ın yürürlükteki hükümleriyle ilgili olarak Hiz. Peygamber'in en yakın danışmanlarından biridir ve onunla sık sık istişarelerde bulunmaktadır. "Muvafakat-ı Ömer" terimi, Hiz. Ömer'in öngörülerinin ve anlayışının Kur'an'ın vahyedilen mesajlarıyla uyumlu olduğunu ifade eder. Hiz. Ömer'in kadınların toplumdaki rolüne ilişkin öngörülerini, Kur'an'da indirilen bazı ayetlerle uyum içinde olduğunda özellikle dikkat çekmiştir.

Kadınlarla ilgili olanlardan, örneğin, bir ayette Hiz. Ömer'in isteği üzerine indirilmiştir. Hiz. Ömer, Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) hanımlarının yabancılarla karşılaşmalarını önlemesi gerektiğini belirtmiş, bunun üzerine Allah'ın emriyle hicab (örtünme) ayeti nazil olmuştur. Bu, Hiz. Ömer'in kadınların toplumdaki mahremiyetini koruma konusundaki öngörülerinin, Kur'an'ın mesajlarıyla uyum içinde olduğunun bir göstergesidir (Ahzab 33/59). Bir başka ayette, Hiz. Ömer'in bir olaya müdahalesi sonucu indirilmiştir. Hiz. Peygamber'in hanımlarıyla ilgili bir huzursuzluk yaşanmış, Hiz. Ömer bunun üzerine kadınlara uyarıda bulunmuş ve Allah'ın onların yerine daha hayırlı eşler verebileceğini ifade etmiştir. Bu uyarıya Allah tarafından destek veren bir ayet nazil olmuştur (Tahrim 66/5). İfk Olayı olarak bilinen olayda, Hiz. Aişe'ye iftira atılmıştır. Hiz. Ömer, bu iftiranın büyük olduğunu belirtmiş ve Allah'ın Hiz. Peygamber'e bu iftira karşısında masumiyetini vurgulayacağını söylemiştir. Ardından ayet, bu durumu hatırlatarak müminlere bu tür iftira ve dedikodulara karşı dikkatli olmalarını öğütlemiştir (Nur 24/16). Bu örnekler, Hiz. Ömer'in öngörülerinin ve İslam hükümleriyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Onun öncülük ettiği anlayış, İslam toplumunun gelişiminde ve hukuki meselelerin çözümünde önemli bir role sahiptir.

Sonuç

Hiz. Ömer dönemi, İslam'ın kadınların toplumsal ve bireysel haklarına yönelik politikalarının ve uygulamalarının belirginleştiği bir zaman dilimidir. Bu dönemde kadınların toplumdaki konumları, Hiz. Ömer'in yönetim anlayışı ve İslâmî değerler çerçevesinde şekillenmiştir. Kadının toplumdaki konumu, Hiz. Ömer'in döneminde merkezî bir öneme sahiptir ve bu dönem, kadın hakları ve statüsü açısından önemli bir evrimi temsil etmektedir. Hiz. Ömer'in yönetimi altında kadınların statüsü, İslam'ın temel prensipleri ve ahlaki değerler çerçevesinde belirlenmiştir. Özellikle kadınların toplum içinde ve özel yaşamlarında dikkat etmeleri gereken prensipler belirlenmiş ve bu konuda detaylı rehberlik yapılmıştır. Bu rehberlik, kadınların erkeklerle bir arada buldukları ortamlarda, cenaze törenlerinde ve günlük hayatta göstermeleri gereken tavırların belirlenmesini içermiştir.

Hiz. Ömer'in kadınların güvenliği ve haysiyeti konusundaki hassasiyeti, onun döneminde kadınların yaşam kalitesini artırmış ve onları koruma altına almıştır. Tazir cezalarının uygulanması ve kadınların aşırı üzüntü veya sevinç

durumlarında rehberlik edilmesi, toplumun kadınlarına verdiği değeri gösteren önemli adımlardır. Kadınların mesleki ilgileri ve faaliyetleri, Hz. Ömer döneminde desteklenmiş ve teşvik edilmiştir. Özellikle süt satma, deve yetiştirme gibi birçok faaliyetlerin kadınlar arasında yaygınlaşması, onların ekonomik ve sosyal hayatta daha aktif bir rol oynamasını sağlamıştır. Hz. Ömer'in yönetimi altında kadınların giyim-kuşamı, konuşma tarzları ve örtünme şekilleri gibi konularda da rehberlik yapılmıştır.

Hz. Ömer döneminde kadınların ahlaki ve dini değerlere uygun davranışları teşvik edilmiş ve korunmuştur. Ayrıca, Hz. Ömer'in kadınlarla olan istişareleri ve onlara verdiği görevler, toplumsal hayatta kadınların etkin katılımını sağlamıştır. Hz. Ömer'in adalet anlayışı ve insani değerlere verdiği önem, kadınların haklarının korunması ve geliştirilmesi için atılan adımların temelini oluşturmuştur. Bu dönem, İslam'ın kadın hakları konusundaki ilerici yaklaşımının bir örneğini sunmaktadır. Hz. Ömer'in adil yönetimi, evlilik meselelerinde toplumsal ve yasal düzeyde uygulamalara öncülük etmiş ve kadınların haklarını güçlendirmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak, E. A.b. H. S., Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam es-San'ânî (1970), *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-Azamî, Beyrut:el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Ahmed b. Hanbel, E. A. A.b. M.b. H.Ş.(1983/1403), *Kitabü'z-Zühd*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Belâzurî, E. H. A.b. Y. B. C.b.D. (1987), *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Beyhakî, E. B. A. b. H.(2003), Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- İbn Hacer el-Askalânî, E. F. Ş. A.b. M., (1995), *Fethu'l-Bârf*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- _____ (1995), *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye.
- Buhârî, E. A.M.b.İ.b. İ.C.(1972), *Kitabu'l-Libas*, Hadis no: 31, *Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Canan, İ. (1988), *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Devâlibî, M. M., *el-Medhal ilâ İlmi Usûli'l-Fikh*, s. 303;
- Ebû Dâvûd, S. b. E. b. İ.S. E.(ts.), *Sünen*, Beyrut: Dârü'l-fikr.
- Ebû Yûsuf, *Kitabu'l-Harac*, çev. Ali Özek, İstanbul,1973
- Ekinci A. (2021), "Şif Mezheplerde Nikah Akdi ve Boşanma", *Batman Akademi Dergisi*, Batman.
- Ergin, A. Ş., "Hansâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (1997), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası.
- es-Serahşî, Şemsuddîn (483/1090), *Kitâbu'l-Mebsût*, I-XXX, Beyrut, 1980, XVI, 67-689
- Garaudy, R., "Şeriat Nedir?" ter. Salih Akdemir, *İslamiyyât*, Ankara: y.y.
- Güner, O.(2007), "*İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış*", Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- İbn Asâkir, E. K.A.b.H.b. H.b. A.b.H.D.(1982), *Terâcimü'n-Nisâ*, thk. Sekine eş-Şihabi, Dımaşk:Dâru'l-Fikr.
- İbn Esir, H.A.b. M. B. M.Ş.C.(1987), Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fit'Tarih*, Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye.
- İbn Hazm, Esmâ'ü's-şahâbeti'r-ruvât (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 149.
- İbn Kudâme, E. M.M.A.b.A.b.M.K.C.M. (1968), *el-Muğni*, Kahire: el-Mektebetü'l-Kahire.
- İbn Sad, M.b. S. B. M. H. B.,(2014), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, çev. Hikmet Akde-

- mir-M. Vehbi Şahinalp-Ali Bakkal, İstanbul: Siyer Yayınları.
- İbn Şebbe, E. Z. B. Ö. Ş. N. (1979), Ebû Zeyd b. Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târihu'l Medineti'l-Münevvere*, thk. Fehim Muhammed Şeltut, Cidde: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Ümeme ve'l-Mülûk*, Beyrut, 1995,
- Kandemir, M. Y. (1998), "*Hind bnt. Utbe*", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Keskiöglü, O. (2008), *Nüzûlundan Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Diyanet Vakfı Yayınları Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kettânî, M. A. B. A.b.A.b.M.H.İ. (ts.), *et-Terâtübü'l-idâriyye*, Beyrut: y.y.
- Kur'an-ı Kerim Meali* (2009), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- M. Ebû Zehra (1391/1971), *Muḥâḍarât fî 'akdi'z-zevâc ve âşârüh*, Kahire:y.y.
- Meydânî, A. b. T. b. H. (1973), *el-Lûbab Fî Şerhi'l Kitab*, Beyrut: Daru'l Kitabi'l Arabî.
- Özdemir M. N.(2016), *Hz. Peygamber Döneminde Ganimet Uygulamaları*, Ankara: Otto Yayınları.
- Sallâbî, Muhammed(2016), *II.Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, İstanbul: Ravza Yayınları.
- Savaş, R.(1992), "Peygamberimiz ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Kadın." *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: Ravza Yayınları.
- Taberî, E. C.M.b. C.b.Y.A.(ts.), *Târihu'r Rusul ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Fadl, Mısır: Daru'l Mearif.